

Міністерство освіти і науки України
Державний заклад
“ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені К.Д.УШИНСЬКОГО ”

ГОРДІЄНКО ІРИНА ОЛЕКСАНДРІВНА

УДК 159.922+159.923+179.9

САМОПРИЙНЯТТЯ ОСОБИСТОСТІ ЯК ЧИННИК ТОЛЕРАНТНОСТІ

19.00.01 – загальна психологія, історія психології

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня

кандидата психологічних наук

Одеса – 2021

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Державному закладі «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник:

доктор психологічних наук, професор
Саннікова Ольга Павлівна,
Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», завідувач кафедри загальної та диференціальної психології.

Офіційні опоненти:

доктор психологічних наук, професор
Вірна Жанна Петрівна,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
професор кафедри педагогічної та вікової психології.

кандидат психологічних наук, доцент
Бикова Світлана Валентинівна,
Одеська державна академія будівництва та архітектури, доцент кафедри філософії, політології, психології та права.

Захист дисертації відбудеться «07» травня 2021 р. о 09.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.053.03 у Державному закладі «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 26, конференц-зала.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 36.

Автореферат розісланий «06» квітня 2021 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. Г. Бабчук

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Проблема самоствавлення особистості, її ставлення до інших та світу в цілому є однією з центральних у психології. Самоприйняття особистості, що проявляється у позитивному відношенні до себе, виступає підґрунтям самоствавлення та є необхідною умовою для розвитку особистості, досягнення психічного здоров'я та успішної адаптації в соціумі. Особливістю сучасного суспільства є відчуття людиною високого рівня вимог, жорсткої необхідності відповідати соціальним стандартам «якості» та «гідності», які мають за своєю основою ідеї суспільства споживання, на відміну від визнання унікальності та цінності людського життя. Це може викликати у особистості інтенсивне почуття тривоги, небезпеки бути таким, який є, призводить до сумніву у власній цінності, пошуку засобів встановлення відповідності, іноді ціною втрати автономії, автентичності та відчуття психологічного благополуччя або через відчуженість та соціальну ізоляцію. Ознакою сьогодення українського суспільства є стрімкі та глобальні політичні і економічні зміни, плюралізм цінностей та ідеологій, що посилюють кризу адаптації особистості та зумовлюють необхідність здійснювати діалог різних культур. Внутрішніми ресурсами для подолання цієї кризи виступають самоприйняття та толерантність особистості. Отже, перед сучасними науковцями й практиками гостро постає проблема дослідження означених феноменів крізь призму пошуку їх джерел та чинників впливу з точки зору надання психологічної допомоги у вигляді психокорекції та психотерапії.

Проблема самоприйняття та толерантності особистості розглядається в контексті взаємодії між людьми (М. М. Бахтін, Л. К. Велитченко, М. І. Лісіна, К. Роджерс, О. П. Саннікова, О. Я. Чебикін); самоприйняття, як психічне явище, вивчається також з позицій психоаналітичного підходу, наприклад, в теорії об'єктних відносин (М. Балінт, Д. Боулбі, Д. В. Віннікотт, О. Кернберг, М. Кляйн, Х. Кохут, М. І. Лісіна, М. Малер, Х. Сігал, А. Фрейд, З. Фрейд); виокремлюється напрямок гуманістичного підходу (К. Роджерс, А. Маслоу, С. Д. Максименко, Е. Фромм); когнітивно-біхевіорального (А. Бек, Дж. Герберт, А. Елліс, Дж. Келлі, Д. Кордова, Е. Форман); структурно-динамічного (А. В. Захарова, А. М. Колишко, І. С. Коновальчук, С. Р. Пантелеєв, Н. І. Сарджвеладзе, О. Т. Соколова, В. В. Столін, Т. С. Яценко та ін.); континуально-ієрархічного підходу, зокрема у дослідженні структури особистості та її властивостей (О. П. Саннікова) тощо.

В наведених концепціях феномен самоприйняття розглядається в межах таких категорій, як «переживання», «установка», «властивість особистості», «стан», «процес», що говорить про його міждисциплінарність, «розмитість», неоднозначність. Така трактовка, скоріше, відсутність єдиного розуміння означеного феномена, обумовлена не тільки різними, іноді суперечливими методологічними позиціями дослідників, а й складністю самого феномена. Вивчення самоприйняття зводиться до опису його численних характеристик та проявів, що потребує узагальнення, обґрунтування цілісності феномену, вивчення його індивідуально-психологічних особливостей, пошуку його структури, функцій, детермінаційних тенденцій відносно рис особистості, зокрема толерантності.

Слід зазначити, що проблема толерантності особистості набула детального розгляду в багатьох роботах філософського (В. М. Золотухін, М. Ігнат'єв, І. Кант, В. О. Лекторський, К. Уейн, М. Уолцер, О. Хєффе, М. Б. Хомяков), педагогічного напрямів (Ш. О. Амонашвілі, В. С. Біблер, Г. В. Безюлева, Л. К. Велитченко, Ж. П. Вірна, Б. З. Вульфів, В. Г. Маралов); проблема торкається питань міжкультурної взаємодії (О. Г. Бабчук, М. М. Бахтін, В. Біблер, Г. Д. Дмитрієв, Д. В. Зінов'єв, С. Тер-Мінасова, М. Маннанова, В. В. Савельєва), професійної підготовки (Ж. П. Вірна, О. А. Грива, О. П. Саннікова, Ю. В. Тодорцева, О. Я. Чебикін) та особливостей активності особистості в певних життєвих обставинах (А. М. Большакова, А. І. Гусєв, Є. Г. Луковицька, П. В. Лушин, Л. М. Мітіна, Н. В. Шалаєв). Проблема толерантності вивчається також в контексті особистісної зумовленості суспільної свідомості (В. О. Лабунська, С. Д. Максименко, Т. П. Скрипкіна) тощо. Особлива увага приділяється дослідженню індивідуально-психологічних проявів толерантності (О. Г. Асмолов, О. Г. Бабчук, С. Баднер, В. В. Бойко, С. Л. Братченко, М. С. Міріманова, Г. Олпорт, О. П. Саннікова, Г. У. Солдатова). Звертає на себе увагу те, що феномен толерантності досить часто визначається за допомогою поняття «прийняття», але недостатньо цілеспрямованих досліджень щодо виявлення специфіки співвідношень особливостей самоприйняття і толерантності.

Можна вважати, що необхідність дослідження проблеми самоприйняття, як чинника толерантності особистості, зумовлена, по-перше, необхідністю систематизації існуючих підходів до дослідження означених феноменів, визначення їх психологічного змісту, структури, особливостей взаємовпливу в контексті широкого спектру рис особистості, що супроводжують прояви самоприйняття та толерантності; по-друге, зростаючими вимогами соціокультурних трансформацій, які загострюють проблему визначення та активізації особистісних ресурсів, зокрема, толерантності в контексті розкриття її детермінант; по-третє, необхідністю пошуку ефективних методів надання психологічної допомоги особам у вирішенні проблем адаптації, самоактуалізації, самоставлення в умовах сучасного суспільства.

Отже, актуальність проблеми дослідження, теоретична і практична значимість в умовах недостатньої її розробленості, зумовили вибір теми дисертаційної роботи «Самоприйняття особистості як чинник толерантності».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження проводиться в рамках наукової програми кафедри загальної та диференціальної психології, що входить до тематичного плану Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського «Особистісне зростання психолога, педагога на етапі професійного навчання: диференціально-психологічний підхід» (номер держреєстрації № 0114U000016). Тему дослідження затверджено вченою радою Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського (протокол № 3 від 30 жовтня 2014 р.) та узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних та психологічних наук в Україні (протокол № 9 від 23 грудня 2014 р.). Автором досліджуються індивідуально-психологічні особливості самоприйняття особистості, прояви

толерантності у осіб із різними типами самоприйняття, якісні характеристики самоприйняття як чинника толерантності особистості.

Мета роботи полягає у теоретичному обґрунтуванні та емпіричному дослідженні самоприйняття як чинника толерантності особистості.

Завдання дослідження:

1. Здійснити теоретико-методологічний аналіз проблеми самоприйняття та толерантності особистості у сучасних вітчизняних та зарубіжних дослідженнях; уточнити психологічну сутність феноменів, вивчити структуру, компонентний склад показників та співвідношення між ними, теоретично визначити спектр властивостей особистості, що супроводжують прояви самоприйняття й толерантності.

2. Скласти програму емпіричного дослідження та розробити інструментарій, спрямований на діагностику формально-динамічних та якісних показників самоприйняття особистості, відібрати методики діагностики толерантності та спектру рис особистості, що гіпотетично пов'язані з самоприйняттям та толерантністю.

3. Визначити співвідношення між показниками означених психологічних феноменів та рисами особистості, що містять характеристики толерантності та аранжують прояви самоприйняття як її чинника.

4. Вивчити в осіб з різним типом самоприйняття індивідуально-психологічні особливості толерантності.

5. Виявити та описати психологічні властивості особистості, що супроводжують прояви толерантності в представників різних типів самоприйняття.

Об'єкт дослідження – співвідношення толерантності й самоприйняття як властивостей особистості.

Предмет – самоприйняття як чинник толерантності

Теоретико-методологічною основою роботи стали: погляди на самоприйняття як психологічний феномен (А. Маслоу, В. Г. Маралов, К. Ріфф, К. Роджерс, Л. Шепард); вивчення толерантності як стійкої властивості особистості (О. Г. Асмолов, О. Г. Бабчук, С. Баднер, В. В. Бойко, С. Л. Братченко, М. С. Міріманова, Г. Олпорт, О. П. Саннікова, Г. У. Солдатова); розвиток самоприйняття як стійкої риси особистості (Д. Боулбі, Д. В. Віннікотт, О. Кернберг, М. Кляйн, С. М. Колкова, Х. Кохут, М. Малер, А. Маслоу, Н. К. Радіна, К. Роджерс, Е. Фромм, М. Якобі); системно-структурний підхід до розуміння особистості (Б. Г. Ананьєв, О. М. Леонт'єв, С. Д. Максименко, В. С. Мерлін, С. Л. Рубінштейн, О. П. Саннікова, Н. І. Сарджвеладзе, В. В. Столін, О. Т. Соколова, О. Я. Чебикін); уявлення про метахарактеристики індивідуальності та континуально-ієрархічний підхід до вивчення структури особистості та її властивостей (О. П. Саннікова), методологія організації психологічного теоретико-емпіричного дослідження (А. Анастасі, Л. Ф. Бурлачук, К. М. Гуревич, А. Д. Наследов та ін.) та інші.

Методи дослідження. У роботі використовувалися: теоретичні методи: системний аналіз наукових підходів та концепцій з означеної проблеми, які існують у психології, інтерпретація та узагальнення отриманої інформації; емпіричні: опитування, тестування, застосування методів самозвіту, самооцінки та експертних оцінок; математико-статистичні методи обробки даних: кількісний (кореляційний,

факторний) аналіз даних здійснювався за допомогою програми Microsoft Excel for Microsoft Windows та статистичного пакету SPSS Statistics 17.0.

Психодіагностичний комплекс **методик** склали: 1) методики, що спрямовані на вивчення різнорівневих показників самоприйняття та толерантності; 2) методики, що діагностують показники широкого спектру рис особистості, що аранжують прояви самоприйняття та толерантності особистості.

Для дослідження показників самоприйняття, відповідно до вимог психометрики, розроблені, у співавторстві з науковим керівником, такі оригінальні методики: «Експрес-діагностика конституційних компонентів самоприйняття», «Психологічна диспозиція конституційних показників самоприйняття»; «Експрес-діагностика якісних компонентів самоприйняття», «Індивідуальна композиція якісних показників самоприйняття». Крім того, застосовано: «Методика дослідження самоставлення (МИС)» С. Р. Пантілеєва, «Шкала психологічного благополуччя» К. Ріфф; «Самоактуалізаційний тест (САТ)» Е. Шострома (в адаптації Ю. Є. Альшиної, Л. Я. Гозман, М. В. Загіки, М. В. Кроз). Для дослідження показників толерантності застосовано «Тест-опитувальник якісних показників толерантності» (О. П. Саннікова, О. Г. Бабчук). Задля вивчення широкого спектру рис особистості, що гіпотетично пов'язані із толерантністю та самоприйняттям, залучені такі психодіагностичні методики: «Багатофакторний особистісний опитувальник 16PF» Р. Кеттелла; «Тест оцінки нарцисизму» Ф. Денеке та Б. Хілгенстока (в адаптації В. Д. Віда, Н. М. Залуцької); «Методика діагностики рефлексивності» О. В. Карпова; методика вимірювання мотивації аффіліації А. Мехрабіана (в адаптації М. Ш. Магомед-Емінова).

Емпіричне дослідження проводилось протягом 2014 – 2018 років на базі Державного закладу «Південноукраїнський національний університет імені К. Д. Ушинського», Одеського національного політехнічного університету, Одеської національної академії харчових технологій. В емпіричному дослідженні брали участь 638 осіб у віці від 19 до 35 років.

Наукова новизна результатів:

- вперше розкрито психологічний зміст та розглянуто багаторівневу структуру феномену самоприйняття як безумовно позитивного ставлення, довірі та відкритості до себе в контексті континуально-ієрархічного підходу;

- виділено та вивчено в структурі самоприйняття серед її основних рівнів (змістово-особистісного, що включає предметно-змістові, смислові характеристики, та соціально-імперативного рівня, котрий відбиває наявні уявлення особистості про соціальні та культурні межі прояву феномену) формально-динамічні та якісні характеристики, що детермінують форму, загальний рівень активності прояву самоприйняття та толерантності та їх потенційні динамічні можливості;

- презентовано та доведено, що саме якісні параметри самоприйняття (емоційний, когнітивний, поведінковий та контрольно-регулятивний) відбивають суто психологічний зміст цього феномену, їх якісно-кількісне поєднання, визначає психологічний тип самоприйняття;

- показано, що представники певного типу самоприйняття характеризуються тільки їм притаманними індивідуально-психологічними проявами толерантності і властивостями особистості, що їх аранжують;

- теоретично обґрунтовано та емпірично доведена роль самоприйняття як системотвірного чинника толерантності, який визначає специфіку його проявів;

- розширено та поглиблено знання про психологічну сутність самоприйняття та толерантності;

- уточнено зміст феномену самоприйняття і толерантності в контексті взаємозв'язків з широким спектром властивостей особистості.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у виборі та обґрунтуванні системи методів і методик, спрямованих на діагностику рис особистості, взаємопов'язаних з самоприйняттям та толерантністю. Створено (у співавторстві) оригінальні методики, що спрямовані на вивчення формально-динамічних та якісних показників самоприйняття («Експрес-діагностика конституційних компонентів самоприйняття», «Психологічна диспозиція конституційних показників самоприйняття», «Експрес-діагностика якісних компонентів самоприйняття», «Індивідуальна композиція якісних показників самоприйняття»). Результати апробації цих методик засвідчують можливість їх використання не тільки в наукових, дослідницьких, а й у практичних цілях.

Основні результати дослідження впроваджені у навчальний процес: Одеського національного політехнічного університету (акт № 187/21 від 08.05.2020 р.), Одеської національної академії харчових технологій (акт № 1459/138-06 від 15.10.2020 р.), Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (акт № 127 від 09.02.2021 р.) та в Львівському національному університеті імені Івана Франка (акт № 243 від 05.05.2020 р.).

Особистий внесок автора в роботах, що були виконані у співавторстві. Автором узагальнено стан проблеми, систематизовано теоретичні дані, що пояснюють структуру самоприйняття, виокремлено компонентний склад її показників; взято участь у розробці концепції методики, здійснено постановку проміжних дослідницьких завдань на різних етапах створення та апробації методики; самостійно зібрано емпіричні дані, проведено математико-статистичну обробку, інтерпретацію та обговорення отриманих результатів.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та результати роботи були презентовані на: Сьомій міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні дослідження в соціальній сфері» (м. Одеса, 16 травня 2016 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції молодих учених та студентів «Проблеми сучасної психології особистості» (м. Одеса, 2016; 2017; 2019); на щорічних аспірантських семінарах Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д.Ушинського (2014–2020 рр.); на засіданнях кафедри загальної та диференціальної психології Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д.Ушинського, на засіданнях наукових семінарів Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського (2020).

Публікації. Основні результати дослідження відображено в 15 публікаціях, з них: 7 статей, що були опубліковані в наукових фахових виданнях України, 2 статті у зарубіжному науковому періодичному виданні, 2 авторських свідоцтва, 4 статті у збірниках матеріалів конференцій та інших виданнях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, додатків та списку використаних джерел, що налічує 235 найменування, з яких 25 іноземною мовою. Повний обсяг роботи складає 251 сторінки комп'ютерного тексту. Основний текст – 185 сторінок. Робота містить 28 таблиць, 10 рисунків, 6 додатків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність проблеми, визначено об'єкт, предмет, мету, гіпотезу та завдання дослідження, розкрито теоретико-методологічні засади, методи дослідження, висвітлено наукову новизну роботи, її теоретичну та практичну цінність, вказано форми апробації результатів дисертаційного дослідження та наведено дані про публікації.

У першому розділі «Теоретико-методологічні основи дослідження особливостей самоприйняття та толерантності особистості», спираючись на результати узагальнення даних теоретико-емпіричних досліджень, уточнюються поняття «самоприйняття особистості» та «толерантність особистості», які розглядаються у системі споріднених понять, систематизуються підходи до вивчення їх структури та функцій; доповнено психологічний зміст феномену «самоприйняття особистості», визначається його структура та покомпонентний склад у контексті континуально-ієрархічного підходу, експлікуються та описуються формально-динамічні та якісні складові самоприйняття як властивості особистості; розглядається місце самоприйняття в системі властивостей особистості; теоретично аналізується вплив самоприйняття на особливості толерантності.

Дослідження самоприйняття має широке представництво у багатьох наукових школах та психологічних парадигмах. Так у психоаналітичному напрямку, теорії об'єктних відносин та селф-психології (М. Балінт, Д. Боулбі, Д. В. Віннікотт, О. Кернберг, М. Кляйн, Х. Кохут, М. Малер, Д. Стерн, Р. Фейрберн, А. Фрейд, З. Фрейд, М. Якобі) вивчається вплив ранніх відносин в діаді мати-дитина на формування сприятливого ставлення до себе і до світу в цілому; представники гуманістичного підходу (А. Маслоу, К. Ріфф, К. Роджерс, Е. Фромм, М. Ягода) розглядають самоприйняття як необхідну умову для досягнення психологічного благополуччя і самоактуалізації особистості; у когнітивно-біхевіоральному підході (А. Бек, Дж. Герберт, А. Елліс, Дж. Келлі, Д. Кордова, Е. Форман) розвиток самоприйняття особистості презентований як одна з технологій зміни неконструктивних форм поведінки; в межах структурно-динамічного напрямку дослідження особистості (Д. Т. Гошовська, А. В. Захарова, О. М. Колишко, І. С. Коновальчук, С. Р. Пантілеєв, Н. І. Сарджвеладзе, О. Т. Соколова, В. В. Столін) самоприйняття розглядається як один з базових елементів у системі самоставлення.

Більшість дослідників термін «самоприйняття» розуміють як безумовно позитивне ставлення до себе, що виявляється в довірі та відкритості до всього

спектру своїх переживань (думок, почуттів, відчуттів) і щирості в їх прояві. Разом з тим, в психології існує велика кількість іноді недостатньо чітко виокремлених термінів, що позначають простір синонімічних понять цього аспекту самосвідомості. До них можна віднести такі психічні явища, як самоповага (І. С. Кон), прийняття себе (С. М. Колкова), аутосимпатія (А. Маслоу, С. Р. Пантїлеєв, В. В. Столін), самоакцептація (Д. Т. Гошовська), самоприяття (Н. І. Сарджвеладзе), самоцінність (А. Елліс, В. М. Майструк), любов до себе (Е. Фромм), безумовне позитивне ставлення до себе (А. Маслоу, К. Роджерс), емоційне ставлення до себе (О. Т. Соколова), емоційний компонент самооцінки (Р. Бернс, І. С. Кон, М. І. Лісіна), самохвалення (С. Р. Пантїлеєв). Феноменологічно самоприяття в психологічних дослідженнях презентовано як процес (Р. Ассоджіолі, Ф. Е. Василюк, А. Елліс, Р. Кочюнас, І. В. Вачков, І. Г. Малкіна-Пих, К. Ріф, К. Роджерс, Ф. Перлз), як стан (А. Маслоу, К. Роджерс, В. В. Столін, Е. Фромм), як сукупність емоційно-ціннісних переживань щодо себе (І. І. Чеснокова), як позитивна настанова (Н. І. Сарджвеладзе, О. Т. Соколова), як властивість особистості (О. М. Колишко, А. Маслоу, С. Р. Пантїлеєв, О. Т. Соколова, В. В. Столін, Л. Шепард). Отже, самоприяття-самонеприйяття може виявлятися і як миттєва реакція особистості на власні дії у певній ситуації, і як психічний стан різного ступеню адекватності (відбиває короточасні переживання, що пов'язані із відношенням до власної поведінки, вчинків протягом нетривалого часу), і як властивість – стійка схильність особистості до самоприяття (або не прийяття), що відбиває загальне ставлення до себе незалежно від ситуацій, впливів інших людей, самооцінки своїх якостей та поведінки. Неоднозначність у трактуванні феномена «самоприяття» зумовлена складністю феномену, різними методологічними позиціями дослідників, що призводить до суперечливості у визначенні самого феномену. Вивчення самоприяття залишає без уваги змістовний та структурний аналіз цього складного утворення особистості, що потребує ретельного дослідження його різнорівневих компонентів та показників.

У психології самоприяття переважно розглядається у структурі самосвідомості (Н. І. Сарджвеладзе, О. Т. Соколова, В. В. Столін), проте, схильність до самоприяття, як усталена риса особистості теж має свою структуру. При розгляді феномену прийяття-неприяття (відкидання, відторгнення) себе, як стійкої властивості ми спираємося на континуальний підхід до дослідження структури особистості, запропонований О. П. Санніковою. На основі аналізу наукових даних про самоприяття і уявлення про метахарактеристики індивідуальності, експліковано і презентовано структуру та певний покомпонентний склад показників самоприяття як складної цілісної властивості особистості (рис.1). Ця структура представлена за трьома рівнями: формально-динамічним, змістово-особистісним та соціально-імперативним, кожен з яких характеризується своїм специфічним змістом. Презентовано склад формально-динамічних показників та якісних параметрів самоприяття, які відбивають суто психологічний зміст цього феномену і, як представники, проміжного рівня структури особистості, забезпечують його цілісність.

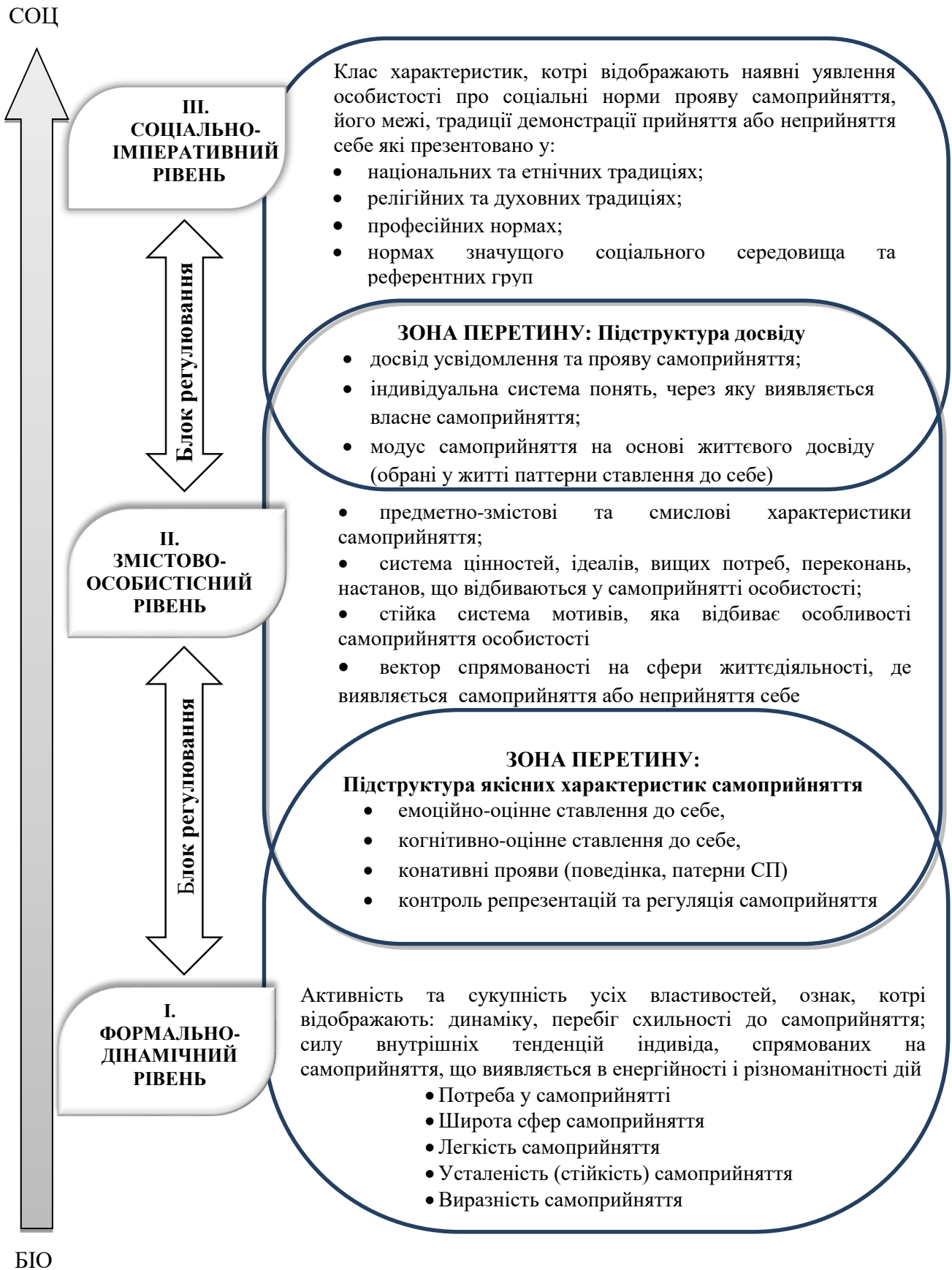

Рис. 1. Структура самоприйняття (на основі континуально-ієрархічної макроструктури властивостей особистості, що розроблена О. П. Санніковою)

Для розкриття феномену толерантності здійснено теоретико-методологічний аналіз, що спирається на дослідження з позицій феноменологічного визначення поняття (О. Г. Асмолов, С. Л. Братченко, Л. Лазари-Павловська, В.О. Лекторський, Й. Подгорецький, М. Уолцер), його структури (О. Г. Бабчук, Г. Оллпорт, О. П. Саннікова) та функцій (В. В. Бойко, Г. У. Солдатова), місця в системі властивостей особистості (О. Г. Бабчук, І. Б. Грішпун, Г. Оллпорт, О. П. Саннікова), механізмів актуалізації (І. Б. Грішпун, Я. Келлер).

В цій роботі толерантність розглядається як складна, багаторівнева властивість особистості, що характеризується емоційним прийняттям або нейтральним відношенням до чужих думок, дій, вчинків позиції, готовністю до взаємодії на засадах ненасильства та згоди, спрямованістю на мирне співіснування з урахуванням різноманіття, але з визнанням власної ідентичності та підтримкою власних інтересів. Приступаючи до дослідження ми *припустили*, що самоприйняття, як важливий елемент у системі самоствалення, і толерантність, як неупереджене прийняття чужої думки, позиції, взаємопов'язані між собою; особливості самоприйняття визначають індивідуально-психологічні прояви толерантності та впливають на її специфіку.

У другому розділі «Програма емпіричного дослідження самоприйняття та толерантності в контексті рис особистості» описується логіка емпіричного дослідження, шляхи його організації, обґрунтовується вибірка та добір психодіагностичних методик, подається теоретичний конструкт оригінального тест-опитувальника самоприйняття та аналізуються результати його стандартизації.

Здійснено огляд доступних психодіагностичних методик, спрямованих на отримання інформації про деякі характеристики самоприйняття. Їх аналіз дозволяє зробити висновок про наявність методик, у яких досліджуються споріднені феномени, а не параметри «самоприйняття». Отже, існує брак інструментарію, здатного виміряти саме індивідуальні особливості самоприйняття як складної властивості особистості та її структурних компонентів.

На основі теоретичного аналізу самоприйняття в контексті континуально-ієрархічної концепції особистості, уточнено склад та психологічний зміст теоретично експлікованих формально-динамічних та якісних її показників. Формально-динамічний рівень самоприйняття представлено показниками: потреба в самоприйнятті, широта самоприйняття, легкість самоприйняття, стійкість самоприйняття та виразність самоприйняття. Визначено якісні показники самоприйняття – емоційний (палітра афективних репрезентації, що супроводжують схильність особистості до самоприйняття різного ступеню); когнітивний (репрезентації самоприйняття в думці); конативний (зовнішні прояви ставлення до власної особистості); контрольно-регулятивний (ступень контролю за репрезентаціями самоприйняття). Кожний з показників являє собою біполярний континуум, протилежні полюси якого відбивають вкрай низькі й максимально високі значення. Так, за формально-динамічними параметрами самоприйняття, полюси склали:

- *загальна потреба в самоприйнятті – відсутність потреби*. Додатній полюс може бути визначений як відчуття індивідом необхідності у прийнятті себе таким як

він є. Від'ємний полюс свідчить про неактуальність цієї потреби. Ця потреба притаманна кожній людині, але ступінь її прояву та невідкладність задоволення мають індивідуальні особливості;

- *широта – вузькість самоприйняття*. Додатний полюс характеризує багатоаспектність самоприйняття, а від'ємний полюс – вузькість сфер життєдіяльності, в яких особистість відчуває себе прийнятою іншими та самою собою;

- *легкість – утруднення прийняття себе*. Додатний полюс свідчить про легкість, швидкість прийняття себе таким, який є будь-яких ситуаціях, безумовність прийняття себе. Від'ємний полюс означає переживання труднощів у прийнятті себе, наявність сумнівів у своїй цінності, коливань щодо визнання своїх певних рис;

- *стійкість (усталеність) – мінливість самоприйняття*. Додатний полюс свідчить про стабільність ставлення до себе в більшості життєвих ситуацій, незалежно від їх зміни. Від'ємний полюс, навпаки, свідчить про те, що ставлення індивіда до себе є непостійним, коливається і відображає високу залежність від обставин;

- *виразність – невиразність самоприйняття*. Додатний полюс характеризує специфічну для кожного індивіда форму зовнішніх проявів ставлення індивіда до себе, що супроводжується яскравою експресією, котра виявляється в міміці, пантоміміці, інтонаційних особливостях. Від'ємний полюс свідчить про відсутність видимих експресивних проявів самоприйняття.

Презентовано характеристики біполярних континуумів якісних показників самоприйняття:

- *емоційний* – додатний полюс характеризує позитивні почуття, емоції до свого «Я», переживання задоволеності собою, симпатію, доброзичливість, схвальне емоційне ставлення до самого факту свого існування; від'ємному полюсу відповідають негативний емоційний фон ставлення до себе, незадоволеність собою, переживання власної негідності, провини, сорому, страху відкидання;

- *когнітивний компонент* – додатний полюс відображає погляди, судження про себе як про приємну людину, яка гідна уваги, любові, поваги, інтересу, захоплення, незважаючи на помилки, промахи, невдачі або зовнішню непривабливість; від'ємний полюс відбиває загальний негативний фон сприйняття себе, схильність сприймати себе надто критично, високий рівень сумнівів у своїх поглядах та власної цінності;

- *поведінковий компонент* – додатний полюс відповідає діям, що відбивають симпатію, довіру до себе, орієнтацію на самопізнання; можливістю спиратися на себе при прийнятті рішень, конгруентність; від'ємний полюс проявляється в нехтуванні до себе, аутоагресивністю, в діях, що пов'язані з бажанням приховати свою негідність і варіюються від спроб виправити, вдосконалити себе, стати схожим на когось іншого до самотництва;

- *контрольно-регулятивний компонент* – додатний полюс відповідає високому ступеню контролю за емоційною, когнітивною та поведінковою репрезентаціями самоприйняття, проявляється в активізації дій по стабілізації самоприйняття. Від'ємний полюс відбиває високий ступінь прийняття себе особистістю та свідчить,

що дія механізмів контролю та регуляції самоприйняття не призводить до надмірного емоційно-психічного перенапруження.

Значення кожного з параметрів, домінування того або іншого компонента в індивідуальній структурі схильності до самоприйняття, відбивають її якісну своєрідність і виявляються в особливостях вибору індивідуальних стратегій і способів поведінки особистості в різних ситуаціях. Презентовано комплекс оригінальних психодіагностичних методик: «Експрес-діагностика конституційних компонентів самоприйняття», «Психологічна диспозиція конституційних показників самоприйняття»; «Експрес-діагностика якісних компонентів самоприйняття», «Індивідуальна композиція якісних показників самоприйняття». Означені методики розроблені відповідно до вимог психометрики. Результати апробації довели, що створені методики відповідають психометричним вимогам і можуть бути використані в наукових цілях.

У третьому розділі «Результати емпіричного дослідження індивідуально-психологічних особливостей самоприйняття як чинника толерантності особистості» подаються емпіричні дані, за допомогою яких розкривається характер взаємозв'язків між показниками самоприйняття, толерантності та широким спектром рис особистості, які за даними літератури, супроводжують їх прояви. Надається диференційно-психологічний аналіз самоприйняття, визначаються психологічні особливості толерантності осіб з певним типом самоприйняття (домінування одного з компонентів та загального показника), досліджується комплекс властивостей особистості, які аранжують їх прояви.

Попередньо проведений кореляційний аналіз взаємозв'язків усіх показників самоприйняття, свідчить про цілісність феномену, яка забезпечується сукупністю зв'язків і відносин між компонентами ($p \leq 0,01$). У табл. 1 надано значимі зв'язки між показниками самоприйняття та толерантності.

Таблиця 1

Значимі кореляційні зв'язки між показниками самоприйняття та толерантності

Показники самоприйняття	Показники толерантності			
	КТ	ЕТ	ПТ	ЗПТ
СПо	-278	-451	-273	-288
СШо	352	425	269	346
СЛю	317	320	298	313
ССо	397	454	347	379
СВо		-382	-331	-356
СЗго	392	403	270	321
СКт	407	349	290	337
СЕТ	436	448	331	414
СПт	287	278	319	293
СКРт		-423	-387	-417
ІСт	387	402	297	389

Примітка: Тут і далі: 1) $n = 102$; 2) нулі і коми відсутні; 3) значущість усіх зв'язків на рівні $p \leq 0,01$; 4) умовні позначення показників самоприйняття: СПо –

потреба у самоприйнятті; СШо – широта сфер самоприйняття; СЛо – легкість прийняття себе; ССо – стійкість самоприйняття; СВо – виразність самоприйняття; СЗго – загальний показник конституційної схильності до самоприйняття; СКт – когнітивний показник, СЕт – емоційний, СПт – конативний, СКРт – контрольно-регулятивний, ІСт – індекс самоприйняття; 5) умовні позначення показників толерантності: ЕТ – емоційний показник толерантності, КТ – когнітивний, ПТ – поведінковий, ЗПТ – загальний показник толерантності.

Встановлено статистично значимі на 1% рівні взаємозв'язки показників самоприйняття та толерантності. Це означає, що зростання рівня показників: ССо, СЛо, СШо, СЗго та СЕт, СКт, СПт, ІСт супроводжується збільшенням за всіма показниками толерантності. Від'ємні зв'язки між показниками самоприйняття, що містять інформацію про негативне ставлення особистості до себе (СПо, СВо, СКРт), супроводжуються зменшенням рівня толерантності за всіма її показниками. Отже прийняття себе супроводжується проявом всього спектру ознак толерантності, а саме, прийняттям «іншого», емоційно-сприятливим ставленням до відмінностей та своєрідності у позиціях, відкритістю до нового досвіду, активністю у встановленні паритетних взаємин, конгруентністю у презентації власних поглядів та визнанні права на самовизначення іншого, усталеності та терпимості, ненасильства до чужорідних проявів з визнанням права на власне самовизначення та розбіжності у світоглядах за умов збереження ідентичності та мирного співіснування.

Для отримання інформації про самоприйняття та толерантності, спираючись на результати попереднього теоретичного вивчення їх місця в структурі властивостей особистості, було здійснено дослідження співвідношення показників означених феноменів з широким спектром рис особистості: факторами особистості (за Р. Кеттеллом), показниками нарцисизму, рефлексивності та мотивації афіліації.

У табл. 2. надано значимі коефіцієнти кореляцій між показниками самоприйняття та толерантності з факторами особистості (за Р. Кеттеллом). Встановлено, що загальний показник «Індекс самоприйняття» (ІСт) має значимі на 1% рівні додатні зв'язки з факторами F, QI, H, C, A, та від'ємні – з факторами QII, Q4, O. Це конкретно виявляється у тому, що збільшення значень самоприйняття за показником ІСт супроводжується зростанням прояву таких, як безпечність (F+), екстраверсія (QI+), соціальна сміливість (H+), емоційна стабільність (C+), сердечність (A+), заспокоєність (QII-), розслабленість (Q4-), не схильність до переживання відчуття провини (O-). Саме ці фактори несуть в собі інформацію про толерантність-інтолерантність, що додатково підтверджує співвідношення між собою феноменів «самоприйняття» та «толерантність».

Що стосується вивчення співвідношення показників самоприйняття та толерантності зі спектром таких рис особистості, як нарцисизм, рефлексивність, мотивація афіліації тощо, то результати цих пошуків виявили характеристики, що по-різному аранжують прояви означених феноменів, що відображено у тексті дисертаційної роботи.

Проведений *якісний аналіз* емпіричних даних за допомогою методу «асів» та профілів (рис. 2), дозволив дослідити особливості прояву характеристик толерантності у представників таких груп обстежених: схильних до самоприйняття

(ІСт-мах) та тих, котрим притаманне неприйняття себе (ІСт-min), визначених за рівнем виразу загального показника «Індекс самоприйняття» (ІСт). Крім того, розглянуті профілі груп осіб з домінуванням кожного показника самоствавлення.

Таблиця 2.

Значущі коефіцієнти кореляції між показниками самоприйняття, толерантності та широким спектром рис особистості (за методикою 16 PF Р.Кеттелла)

Риси особистості (за методикою 16 PF Р.Кеттелла)	Якісні показники самоприйняття					Якісні показники толерантності			
	СЕТ	СКТ	СПТ	СКРТ	ІСт	ЕТ	КТ	ПТ	ЗПТ
А	223*		196*	225*	200*	301**	230*	261**	309**
С	373**	417**	224*	-240*	316**	362**		330**	313**
Е	247*	258**					-244*	-297**	-307**
F	409**	344**	281**		467**	198*		267**	205*
G	197*					203*			
Н	426**	398**	443**		422**	301**	198*	259**	297**
І							-259**		
L		-222*		200*				-341**	-272**
М						199*			
N								201*	
О	-237*	-368**	-260**	347**	-295**	-202*		-339**	-265**
Q ₁							272**		201*
Q ₂							201*	197*	208*
Q ₃						272**	261**	289**	286**
Q ₄	-513**	-566**	-294**	287**	-460**	-472**	-226*	-451**	-468**
QI	429**	359**	352**		422**	284**	207*		212*
QII	-484**	-583**	-334**	323**	-493**	-376**	-232*	-485**	-410**
Q III						263**	254*		279**
Q IV							197*		

Примітка: 1) умовні позначення факторів: А – афектотимія; С – сила «Я»; Е – домінантність; F – безпечність; G – сила «Над-Я»; Н – соціальна сміливість, рішучість; І – м'якість, L – підозрілість; М – мрійливість; N – проникливість; О – схильність до почуття провини; Q₁ – радикалізм; Q₂ – самодостатність, Q₃ – високий самоконтроль, Q₄ – фрустрованість; QI – екстраверсія; QII – тривожність; QIII – практичність, готовність до об'єктивності у прийнятті рішень; QIV – незалежність.

На рис.2 представлені профілі толерантності груп обстежених із різним типом самоприйняття.

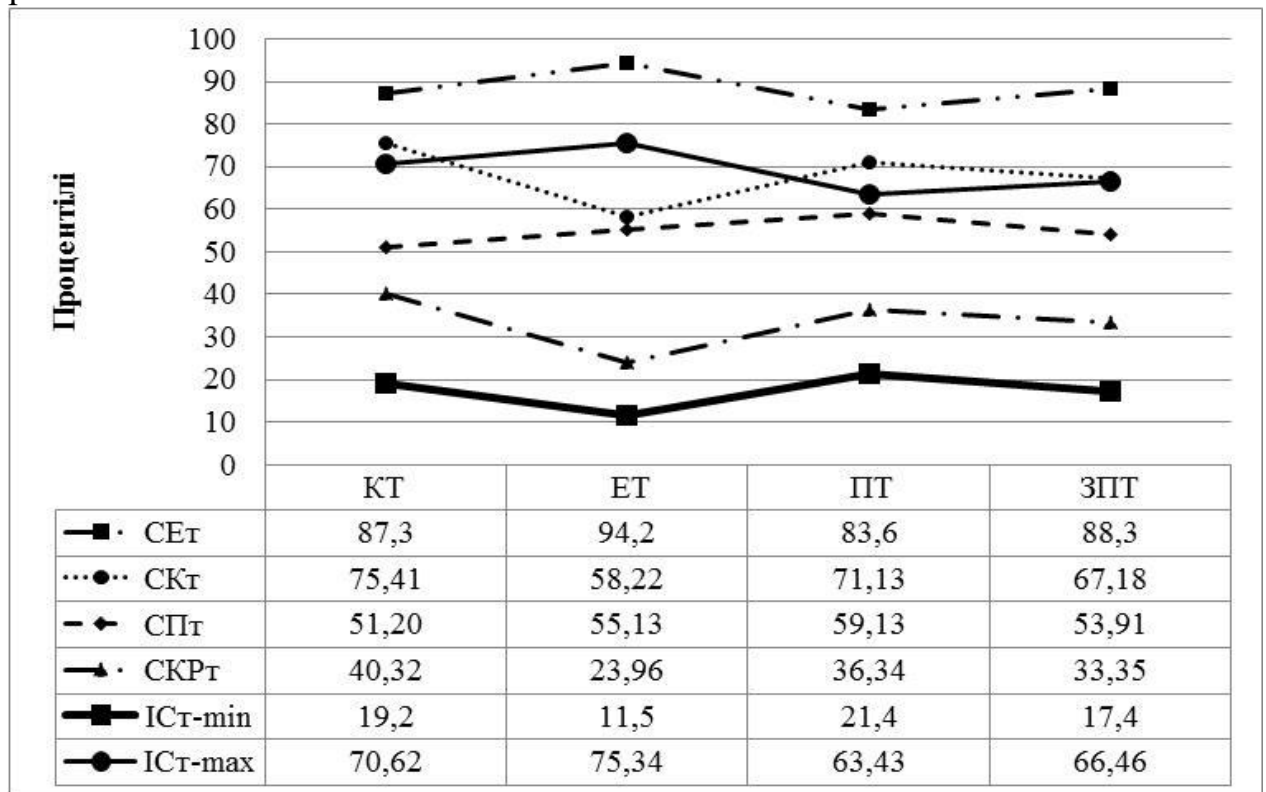

Рис. 2. Специфіка толерантності осіб із різними типами самоприйняття.

Візуально, профілі толерантності розташовані по обидві сторони середньої лінії ряду, що свідчить про протилежні тенденції у проявах цієї властивості у різних груп осіб. Значення t-критерію Ст'юдента між однойменними показниками в групах, що порівнюються, підтвердили значущу наявність розбіжностей ($p \leq 0,01$). Спираючись на розуміння толерантності та на зміст її показників, що відображено у теоретичному конструкті методики, встановлено, що особи, яким властиво прийняття себе (представники групи **ISt-max**), не тільки демонструють толерантну поведінку у складних ситуаціях міжособистісного спілкування (ПТ+), їм притаманне також відчуття щирої доброзичливості (ЕТ+), здатність до розуміння й прийняття іншого (КТ+), схильність прощати помилки та згладжувати неприємні почуття (ПТ+), що виникають при зіткненні з відкиданням з боку партнерів по спілкуванню, вираженість установок, що дозволяє толерантно ставитись до різноманіття та несхожості у поглядах та проявах (КТ+). Та, навпаки, особам з низьким рівнем самоприйняття (представникам групи **ISt-min**), притаманна інтолерантність, невизнання цінності індивідуальності (КТ-); негативне ставлення до інших, надмірна роздратованість до прояву несхожості у поглядах, засобах емоційного та поведінкового самовираження (ЕТ-); намагання та активні спроби переконувати та «перевиховувати» партнерів по спілкуванню (ПТ-); надмірна критика до інших (ПТ-) та непохитність у своїй позиції (КТ-). Отримані результати можна пояснити тим, що позитивний погляд представників першої групи (ISt-max) до своєї особистості супроводжується визнанням та позитивним ставленням до різноманіття у проявах інших людей, без спроб чинити опір та змінювати їх думки та поведінку.

Для осіб емоційного типу самоприйняття (група **СЕт**) властиві достатній рівень виразу всіх показників толерантності, а особливо емоційного (перший ранг у розподілу серед якісних характеристик толерантності). Специфіка толерантності представників цієї групи полягає у домінуванні насамперед емоційного прийняття інаковості, що спричинено власним досвідом позитивно забарвленого самоствавлення. Для осіб когнітивного типу самоприйняття (група **СКт**) притаманне достатній рівень виразу всіх показників толерантності, але особливо когнітивного. Когнітивна толерантність, що відбиває систему когнітивних настанов щодо прийняття «іншості», визнання цінності різноманіття буття, пов'язана з високим рівнем розвитку уявлення про цінність, цілісність та багатоаспектність власного існування. Особам конативного (поведінкового) типу самоприйняття (група **СПт**) властиве достатній рівень виразу всіх показників толерантності, а, в першу чергу, поведінкового та емоційного, що забезпечує їм конгруентність, активність, наполегливість, рішучість у досягненні поставлених цілей, товариськість, відкритість у висловлюванні своєї позиції, своїх почуттів, думок та поглядів, спілкування «на рівних», не принижуючи інших, не нав'язуючи своєї думки іншим, вміння визнавати свої помилки та спокійно визнавати «не ідеальність» світу. Особливим виглядає профіль толерантності контрольно-регулятивного типу самоприйняття (група **СКРт**). Значення за всіма якісними показниками толерантності презентують їх недостатній рівень розвитку, оскільки розташовані нижче середньої лінії ряду, що свідчить про інтолерантні тенденції емоційного, когнітивного та дійового характеру. Найменшим за відхиленням від середньої лінії ряду, тобто найбільш толерантним, визначено когнітивний показник (КТ). Можна вважати, що саме когнітивний підхід до прийняття «інакших» аспектів світу, що супроводжуються тривогою невизначеності, дозволяє створити представнику контрольно-регулятивного типу самоприйняття індивідуальну систему сприйняття реальності задля забезпечення емоційної стійкості, здатності діяти у середовищі, що суб'єктивно оцінюється як небезпечне, незадовольняюче, навіть відкидаючи, але життєво важливе.

На рис. 3. надано профілі факторів особистості за методикою 16-PF у осіб, з високим (**ІСт-max**) і низьким (**ІСт-min**) значеннями загального показника самоприйняття та з відповідними проявами толерантності.

Аналіз профілів розширило та поглибило знання про психологічну сутність самоприйняття та толерантності. У групі осіб з високим рівнем прийняття себе (**ІСт-max**) значення факторів особистості за найбільшим відхиленням від середньої лінії ряду згрупувались таким чином: QII- (емоційна стабільність), Н+ (сміливість), С+ (сила «Я»), QI+ (екстраверсія), F+ (безпечність). Отже, представникам групи (**ІСт-max**) властива емоційна зрілість та стабільність, навіть у складних та непередбачених обставинах, врівноваженість та реалістичність у поглядах (QII-), впевненість у собі та автентичність у проявах, прийняття широкого кола своїх особливостей та відкритість до всього спектру своїх переживань (думок, почуттів) (С+), активність, наполегливість, рішучість у досягненні поставлених цілей (Н+), товариськість і дружелюбність (А+), оптимізм та високий рівень довіри до себе, до інших, до життя у цілому (F+), здатність до емпатії (QI+, С+, L-). Емоційна стабільність осіб, яким властиве самоприйняття, забезпечується, в першу чергу,

домінуванням переживання позитивних емоційних станів, стійкістю до невдач та загроз (Н+, Q4-), можливістю реалістично сприймати життя та усвідомлено, адекватно ставитись до вимог соціуму (С+, Q3+).

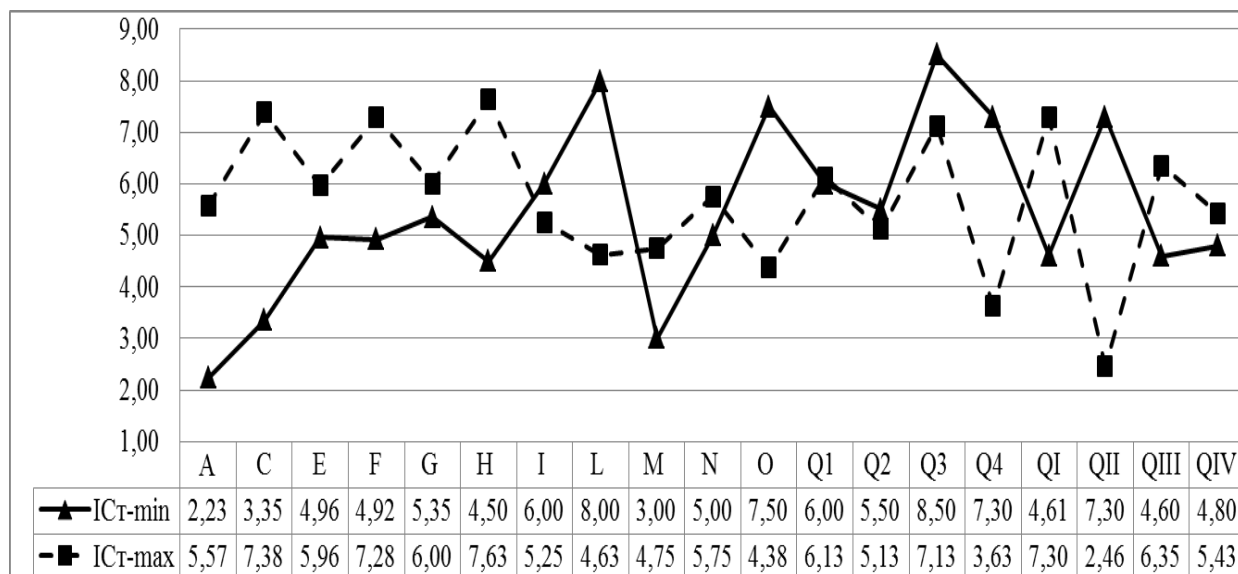

Рис. 3. Профілі рис особистості за методикою 16 PF у осіб, які мають високий (ICSt-max) та низький (ICSt-min) рівень прийняття себе.

Довіра до себе та світу, здатність до сприйняття широкого спектру своїх особливостей, характеристик, проявів без засудження або спотворення, дружелюбність, гнучкість (F+) надають змогу особам з високим рівнем самоприйняття бути відкритими до різноманіття миру, не заперечуючи іншому бути «іншим», але, при цьому, зберігати власну ідентичність та унікальність. За найбільшим відхиленням від середньої лінії ряду у групі осіб з низьким рівнем прийняття себе (ICSt-min) фактори особистості за методикою 16 PF утворили таку послідовність: Q₃+ (високий самоконтроль), L+ (підозрілість), O+ (схильність до почуття провини), Q₄+ (фрустрованість), A- (сизотимія), С- (слабкість «Я»), М- (практичність). Звертає увагу, що психологічні характеристики осіб, які мають стійку тенденцію до неприйняття себе, представлено сукупністю рис, які не є протилежними полюсами рис самоприйняття, а складають свій особливий симптомокомплекс. Найбільш проявленою ознакою є висока ступінь усвідомлення та уваги до соціальних вимог, відчуття примусовості та невідкладності щодо їх виконання (Q₃+). Це обумовлено високим рівнем страху відкидання, надмірною чуттєвістю до соціального схвалення.

Таким чином, результати емпіричного дослідження надали змогу підтвердити теоретичні погляди на природу самоприйняття як чинника толерантності особистості. За допомогою кореляційного аналізу встановлено статистично значимі на 1% рівні зв'язки якісних показників самоприйняття та показників толерантності, що емпірично підтверджує теоретичні погляди на взаємозв'язок та взаємовплив означених властивостей особистості. Якісний аналіз за допомогою методу профілів дозволив вивчити психологічні особливості толерантності у осіб, які різняться рівнем самоприйняття.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі наведено результати теоретико-емпіричного дослідження самоприйняття як чинника толерантності особистості. Для встановлення системотвірної ролі самоприйняття відносно толерантності розглянуто феномен самоприйняття, його функції в системі особистості, структуру та компонентний склад, специфіку зв'язків з широким спектром рис особистості; розглянуто психологічну сутність феномену толерантності; визначено механізм опосередкованого та безпосереднього впливу самоприйняття на толерантність, досліджено специфіку прояву толерантності у осіб з різними типами самоприйняття.

1. У цієї роботи самоприйняття розглянуто як складна цілісна властивість особистості, що характеризується здатністю ставиться до себе з симпатією, визнанням своїх індивідуальних особливостей, почуттям задоволення від усвідомлення свого існування, незалежно від оцінок (власних чи інших людей), які надаються своїм емоціям, думкам, вчинкам (діяльності), тим самим забезпечуючи емоційну стабільність, емоційну безпеку, впевненість у власних рішеннях, довіру до своїх вчинків та еґо-інтеграцію. Спираючись на позиції континуально-ієрархічної концепції структури особистості, визначено макроструктуру самоприйняття, яка представлена за трьома рівнями: формально-динамічним, змістово-особистісним та соціально-імперативним, кожен з яких характеризується специфічним змістом.

2. Вивчення самоприйняття здійснювалося з позицій континуально-ієрархічного підходу до дослідження структури особистості, з опорою на диференційний, системний, та інтегральний принципи психології. Експліковані та описані як біполярні континууми: формально-динамічні показники самоприйняття (потреба, широта, легкість, стійкість та виразність самоприйняття) та якісні її характеристики (емоційний компонент – палітра афективних репрезентацій, що супроводжують схильність особистості до самоприйняття різного ступеню; когнітивний – репрезентації самоприйняття в думці; поведінковий – зовнішні прояви ставлення до власної особистості; контрольно-регулятивний компонент – ступень контролю за репрезентаціями самоприйняття та їх регуляція).

3. Складено програму емпіричного дослідження та розроблено (у співавторстві) комплекс психодіагностичних методик, спрямованих на вивчення формально-динамічних та якісних характеристик самоприйняття: «Експрес-діагностика конституційних компонентів самоприйняття», «Психологічна диспозиція конституційних показників самоприйняття»; «Експрес-діагностика якісних компонентів самоприйняття», «Індивідуальна композиція якісних показників самоприйняття». Презентовано результати апробації означеного комплексу психодіагностичних методик, які доводять їх відповідність психометричним вимогам і можливість використання в наукових цілях.

4. Емпірично виявлено значимі кореляційні зв'язки між показниками самоприйняття й широким спектром рис особистості. Встановлено, за допомогою кореляційного аналізу, статистично значимі на 1% рівні зв'язки якісних показників самоприйняття та показників толерантності, що емпірично підтверджує теоретичні погляди на взаємозв'язок та взаємовплив означених властивостей особистості. Показано наявність значущих різноспрямованих кореляційних взаємозв'язків між

показниками самоприйняття, толерантності та спектром властивостей особистості, що їх супроводжують.

5. Виявлено та описано психологічні характеристики особистості в представників різних типів самоприйняття. Доведено: особам з високим рівнем прийняття себе властиве емоційна стабільність, реалістичність у поглядах, автентичність у проявах, прийняття широкого кола своїх особливостей та відкритість до всього спектру своїх переживань, активність, наполегливість, рішучість у досягненні поставлених цілей, товариськість і дружелюбність, оптимізм та високий рівень довіри до себе та інших, домінування позитивних емоційних станів, стійкість до невдач та загроз; особам з низьким рівнем прийняття себе властиве високий самоконтроль, підозрілість, схильність до почуття провини, фрустрованість, емоційна нестабільність.

6. Вивчено психологічні особливості толерантності осіб, які різняться рівнем самоприйняття. Встановлено, що особам з високим рівнем самоприйняття, притаманне толерантне ставлення до інших, демонстрація толерантної поведінки у ситуаціях міжособистісного спілкування, відчуття щирої доброзичливості, здатність до розуміння й прийняття іншого, схильність прощати помилки, згладжувати неприємні почуття, установки толерантно ставитись до різноманіття та несхожості. Особам, котрі схильні до самонеприйняття притаманна інтолерантність, невизнання цінності індивідуальності, негативне ставлення до інших, надмірна роздратованість до прояву несхожості у поглядах, намагання та активні спроби переконувати та «перевиховувати» інших; надмірна критика інших, непохитність у своїй позиції.

7. Виявлені та досліджені властивості особистості (характеристики нарцисизму, мотивації афіліації, фактори особистості 16-PF, рефлексивність тощо), котрі супроводжують прояви самоприйняття й толерантності та слугують «медіаторами» опосередкованого впливу самоприйняття на толерантність, що виявляється як: доброзичливе ставлення до людей, емоційна стабільність, незалежність, життєрадісність, соціальна сміливість, рішучість, товариськість, незлопам'ятність, довіра, самовпевненість, розслабленість, екстраверсія, адаптованість, прагнення до людей, відсутність страху відкидання, рефлексивність.

Дисертаційна робота містить перспективи подальшого вивчення проблеми індивідуально-психологічних особливостей самоприйняття особистості. Представляє інтерес дослідження змістово-особистісних та соціально-імперативних показників, дослідження формування та розвитку самоприйняття та толерантності в онтогенезі особистості, розробка психокорекційних програм, спрямованих на розвиток та корекцію толерантності в контексті особливостей самоприйняття особистості.

Основні положення дисертації відображені в публікаціях:

Статті у наукових фахових виданнях України:

1. Санак І.А. Взаимосвязи показателей самоотношения и мотивации аффилиации. *Наука і освіта*. 2007. №8-9. С. 153 – 155.

2. Гордієнко І. О. Самоприйняття та прийняття іншими як мотиваційні тенденції спілкування. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький*

державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». Додаток 2 до Вип. 35, Том III (15) : Тематичний випуск «Міжнародні Челпанівські психолого-педагогічні читання», 2015. С. 64 – 71.

3. Гордієнко І. О. Психодіагностична методика «Індивідуальна композиція показників самоприйняття»: перевірка теоретичного конструкту. О. П. Саннікова, І. О. Гордієнко. *Проблеми сучасної психології*: збірник наукових праць Державного вищого навчального закладу “Запорізький національний університет” та Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Запоріжжя: ЗНУ, 2018. № 1 (13). С.140–145.

4. Гордієнко І. О. Психологічний ресурс толерантності: самоприйняття та його функції. О. П. Саннікова, І. О. Гордієнко. *Вісник післядипломної освіти*: збірник наукових праць. Серія «Соціальні та поведінкові науки». Випуск 9(38). Київ, ДВНЗ «Університет менеджменту освіти». 2019 С.107-123.

5. Гордієнко І. О. Презентація психодіагностичної методики «Психологічна диспозиція конституційних показників самоприйняття». О. П. Саннікова, І. О. Гордієнко. *Теорія і практика сучасної психології*: збірник наукових праць Класичного приватного університету/ м. Запоріжжя. Запоріжжя: Класичний приватний університет. 2019. №5, Т.1. С.63–67.

6. Гордієнко І. О. Феномен самоприйняття та його прояви: контент-аналіз творів-самозвітів. *Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова*. Серія 12. Психологічні науки: зб. наук. праць. Випуск 9(54). Київ, Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова. 2020. С. 46-57.

7. Гордієнко І. О., Кримова Н. О. Теоретичне дослідження чинників раннього впливу на формування особистості. *Габітус*. 2020. №15. С. 114-118.

Статті у наукових виданнях іноземних держав:

8. Iryna Hordiienko. Cechy przejawów samoakceptacji w strukturze czynnikowej osobowości. O. Sannikova, I. Hordiienko. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. № 5 (33) vol. 4, 2020. P.104-110.

9. Гордієнко І. О. Самоприйняття та факторна структура особистості: психологічні ознаки та їх співвідношення. О. П. Саннікова, І. О. Гордієнко. *Science and education a new dimension. Pedagogy and Psychology*, IX (98), Issue: 247, 2021. P. 59-64.

Публікації в інших наукових виданнях:

10. Гордієнко І. О. Самоприйняття як передумова толерантності особистості. Актуальні дослідження в соціальній сфері: матеріали сьомої міжнародної науково-практичної конференції (Одеса, 16 травня 2016 р.) Одеса, 2016. С. 84-86.

11. Гордієнко І. О. Мікроструктура самоприйняття особистості. Проблеми сучасної психології особистості: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих учених та студентів (Одеса, 20 травня 2016). Вип. 7. Одеса: ВМВ, 2016. С. 50-55.

12. Гордієнко І. О. Самоприйняття та нарцисизм: співвідношення показників. Проблеми сучасної психології особистості: Матеріали Всеукраїнської науково-

практичної конференції молодих учених та студентів (Одеса, 25-26 травня 2017). Вип 8. Одеса: ВМВ, 2017. С. 62-67.

13. Гордієнко І. О. Співвідношення показників рефлексивності та самоствалення особистості. Психологія професійного саморозвитку особистості: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Проблеми сучасної психології особистості» (Одеса, 21 березня 2019р.). Одеса: ВМВ, 2019. С.191-198.

Авторські свідоцтва:

14. А.с. Науково-методичний твір Науково-методичний твір «Комплекс методик діагностики формально-динамічних компонентів самоприйняття: «Експрес-діагностика конституційних компонентів самоприйняття»; «Психологічна диспозиція конституційних показників самоприйняття». О. П. Саннікова, І. О. Гордієнко. № 93757. опубл. 07.11.2019 р. 58 с.

15. А.с. Науково-методичний твір «Комплекс методик діагностики якісних компонентів самоприйняття: «Експрес-діагностика якісних компонентів самоприйняття»; «Індивідуальна композиція якісних показників самоприйняття». О. П. Саннікова, І. О. Гордієнко. № 93758. опубл. 07.11.2019 р. 70 с.

АНОТАЦІЯ

Гордієнко І.О. Самоприйняття особистості як чинник толерантності. – Рукопис.

Дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.01 – загальна психологія, історія психології. – Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського», Одеса, 2021.

У дисертаційній роботі викладено результати дослідження самоприйняття особистості як чинника толерантності. Самоприйняття розглянуто як складна цілісна властивість особистості, що характеризується безумовно позитивним ставленням, довірою та відкритістю до себе, забезпечуючи емоційну стабільність, емоційну безпеку та еґо-інтеґрацію. Спираючись на позиції континуально-ієрархічної концепції структури особистості, визначено макроструктуру самоприйняття, яка представлена за трьома рівнями: формально-динамічним, змістовно-особистісним та соціально-імперативним. Експліковано та вивчено формально-динамічні та якісні характеристики, що детермінують форму, загальний рівень активності прояву самоприйняття та толерантності та їх потенційні динамічні можливості. Презентовано та доведено, що саме якісні параметри самоприйняття (емоційний, когнітивний, конативний та контрольно-регулятивний), які відбивають суто психологічний зміст цього феномену, визначають психологічний тип самоприйняття. Уточнено зміст феномену самоприйняття і толерантності в контексті взаємозв'язків з широким спектром властивостей особистості, що виступають медіаторами опосередкованого впливу самоприйняття на толерантність. Доведено, що певний тип самоприйняття спричиняє специфіку поєднання якісних компонентів толерантності, а самоприйняття виступає її системоутворчим чинником.

Ключові слова: особистість, самоприйняття, толерантність, властивість особистості, чинник, структура самоприйняття, показники, типи самоприйняття, індивідуально-психологічні особливості.

Гордиенко И.А. Самопринятия личности как фактор толерантности. -

Рукопись.

Диссертации на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.01 - общая психология, история психологии. - Государственное учреждение «Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского», Одесса, 2021.

В диссертационной работе изложены результаты исследования самопринятия личности как фактора толерантности. Самопринятие рассмотрено как сложное, целостное свойство личности, характеризующееся безусловно положительным отношением, доверием и открытостью к себе, обеспечивая эмоциональную стабильность, эмоциональную безопасность и эго-интеграцию. Опираясь на позиции континуально-иерархической концепции структуры личности, определена макроструктура самопринятия, которая представлена тремя уровнями: формально-динамическим, содержательно-личностным и социально-императивным. Эксплицированы и изучены формально-динамические и качественные характеристики, детерминирующие форму, общий уровень активности проявления самопринятия и толерантности и их потенциальные динамические возможности. Выявлено и доказано, что именно качественные параметры самопринятия (эмоциональный, когнитивный, конативный и контрольно-регулятивный), которые отражают психологический смысл этого феномена, определяют психологический тип самопринятия. Уточнено содержание феномена самопринятия и толерантности в контексте взаимосвязей с широким спектром свойств личности, которые выступают медиаторами опосредованного влияния самопринятия на толерантность. Доказано, что лицам с высоким уровнем принятия себя свойственны эмоциональная стабильность, реалистичность во взглядах, аутентичность в проявлениях, принятие своих особенностей и открытость всему спектру своих переживаний, активность, настойчивость, решительность в достижении поставленных целей, общительность и дружелюбие, оптимизм, высокий уровень доверия к себе и другим, доминирование положительных эмоциональных состояний; лицам с низким уровнем принятия себя свойственны высокий самоконтроль, подозрительность, склонность к чувству вины, фрустрированность, эмоциональная нестабильность. Доказано, что тип самопринятия определяет специфику сочетания качественных компонентов толерантности, а самопринятия выступает ее системообразующим фактором.

Ключевые слова: личность, самопринятие, толерантность, свойство личности, фактор, структура самопринятия, показатели, типы самопринятия, индивидуально-психологические особенности.

Hordiienko I. O. Self-acceptance of personality as a factor of tolerance. -

Manuscript.

The thesis for the Psychology candidate's degree, speciality 19.00.01 – general psychology, history of psychology. – State Institution «South Ukrainian national pedagogical university after K. D. Ushynsky», Odesa, 2021.

The dissertation presents the results the study of self-acceptance of personality as a factor of tolerance. Self-acceptance is considered as a complex holistic personality trait, which characterized by an unconditionally positive attitude, self-confidence and openness, providing emotional stability, emotional safety and ego-integration. The phenomenon of self-acceptance as a stable personality's trait and its structural model is considered at context of continuum-hierarchical approach which is represented by three levels: formal-dynamic, content-personal and social-imperative. The formal-dynamic and qualitative characteristics that determine the form, the level of self-acceptance and tolerance manifestation and their potential dynamic capabilities have been explicated and studied. It is presented and proved that the qualitative parameters of self-acceptance (emotional, cognitive, conative and control-regulatory), which reflect the psychological content of this phenomenon, determine the psychological type of self-acceptance. The content of the phenomenon of self-acceptance and tolerance is clarified in the context of relations with a wide range of personal qualities that act as mediators of the impact of self-acceptance on tolerance . It is proved that a certain type of self-acceptance causes the specificity of the combination of qualitative components of tolerance and it is proved that self-acceptance is a system-forming factor of tolerance.

Key words: personality, self-acceptance, tolerance, factor, structure of self-acceptance, indicators, types of self-acceptance, personality trait, individual-psychological features.